Bírálat

Nagy Zoltán: Egy folyó több élete.
Hantik és oroszok a nyugat-szibériai Vaszjugán folyó mentén
(Pécs, 2021)

című akadémiai doktori értekezéséről

A vaszjugani hantik az obi-ugorok által lakott terület délkeleti szélén élnek. Nyugat-szibériai mértékkel mérve nem is lennének nagyon távol északi és nyugati szomszédaiktól, a Vah és a Nagy-Jugan folyó mentén élő hantiktól. Viszont míg ez a két folyó a Tyumenyi megyéhez, azon belül a Hanti-Manysi Autonóm körzethez tartozik, a Vaszjugán folyó már Tomszk megye területére esik. Az Ob összeköthetné ezeket a népcsoportokat, de a közigazgatási határok elválasztják őket egymástól. Míg az obi-ugorok a Hanti-Manysi Autonóm Körzet tituláris népei, azaz ők adják a közigazgatási egység és központi város nevét, addig a vaszjugani hantik szinte láthatatlanná váltak Tomszk megyében.[1] Erről a folyamatról is szól Nagy Zoltán értekezése, s nem véletlen, hogy a disszertáció alcímében hantik és oroszok egymás mellett szerepelnek.

Nagy Zoltán néprajzkutató, kulturális antropológus 1992 és 2012 között, hat alkalommal töltött hosszabb időt Tomszk megyében, összesen mintegy két évet. Ez idő alatt – a terepen, a levéltárakban és könyvtárakban – hatalmas mennyiségű anyagot gyűjtött a folyóvölgy lakóiról, az egymással szoros kapcsolatban élő különféle népekről, valamint a területen végbement politikai, gazdasági és demográfiai változásokról. Gyűjtött anyagát a kurrens etnográfiai és kulturális-antropológiai szakirodalom felhasználásával dolgozta fel. Az elmúlt három évtizedben rendszeresen tartott előadásokat, számos részeredményt publikált ezekből a kutatásokból. Jelen munka ezeknek az összegzése, monografikus feldolgozása. Egyértelműen kimondhatjuk, hogy a disszerensnek sikerült egységes, koherens művé összeszerkesztenie ezt a témájában, és műfajában sokféle, bőséges anyagot. Az egyes témákat maga a folyó köti össze, melynek mentén a kisebb tanulmányok logikus, következetes rendben kerültek a helyükre. Úgy is fogalmazhatunk, hogy elkészült a Vaszjugan folyó enciklopédiája.

A dolgozat öt különböző szempontból vizsgálja a folyó lakóinak életét és történetét. Ezt az öt szempontot öt fejezetben fejti ki a disszerens. Az első fejezetben (*Az én folyóm* 7–58) a kutató saját, folyamatosan változó viszonyát vizsgálja kutatási tárgyához. Kezdetben a hanti nyelvre és kultúrára koncentrált. Ennek a kutatásnak az eredménye kiváló PhD értekezése a vaszjugani hantik vallásáról és szent helyeiről, mely könyv formájában is megjelent 2007-ben.[2] Jelen disszertációban erről a munkáról nem is esik szó. Sokkal inkább arról a helyzetről, melyben szinte lehetetlen elválasztani a kislétszámú, nyelvet és részben kultúrát cserélt hanti népcsoportot a Vaszjugan völgyének egyéb lakosságától. Az évek során Nagy Zoltán látóköre egyre tágult, új meg új kutatási témákat fedezett föl. Ezeket a témákat fejti ki a következő fejezetekben.

Munkamódszere kezdetben a résztvevő megfigyelés volt. Élte házigazdái életét, közben szorgalmasan jegyzetelt, interjúkat készített. Az idő előrehaladtával a technika is fejlődött: a kazettás magnótól a minidiszken keresztül eljutottunk a diktafonig, így korlátlan lehetőség nyílt a hangrögzítésre. Félre lehetett tenni a jegyzetfüzetet.

---

[1] A Tyumenyi megyében van a Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet is, ahol szintén élnek hantik. Itt a nyenyecek érdekérvényesítő képességének köszönhetően vannak jó helyzetben az őslakosok, ennek előnyeit élvezik a hantik is.

[2] *Az őseink még hittek az ördögökben. Vallási változások a vaszjugani hantiknál.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet – PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan.

A második nagy fejezetben (*A kitelepítettek folyója* 59–126) a szakirodalmi és levéltári kutatásokat életinterjúk egészítik ki. Az 1930-as évektől kezdve egészen az 1950-es évekig több ütemben érkeztek deportáltak nagy csoportjai a Vaszjugan partjára. Ennek következtében a hantik számaránya minimálisra csökkent a Kargaszoki járásban. Ez a láthatatlanná válás csak folytatódott a következő évtizedekben, amikor az iparosítás hozott a vidékre újabb bevándorlókat. Erről szól a harmadik fejezet (*Az olajbányászok folyója* 127–168). Ekkor már valóban elenyésző kisebbségbe kerültek a hantik, s az az életforma is háttérbe szorult, amit ők képviseltek korábban. A megye hivatalos történetírása nem is vett tudomást a hantikról.

A dolgozat további részeiben arról van szó, milyennek látja a helyi többségi lakosság az őslakos hantikat. A negyedik fejezetben (*Az „osztjákok" folyója* 169–261) kiderül, hogy a hantikat és a többségi lakosságot az különbözteti meg egymástól, hogy eltérően viszonyulnak az erdőhöz és az alkoholhoz. Míg a hantik otthonuknak tartják az erdőt, a többiek félnek tőle. Másrészt, míg a többségi lakosok – saját véleményük szerint – nem rabjai az alkoholnak, a hantik és az alkoholizmus – szerintük – elválaszthatatlan egymástól. Az utolsó fejezetben (*A „hantik" folyója* 262–310) arról kapunk képet, hogyan váltak rövid időre láthatóvá a hantik járási és megyei szinten. Nagyon tanulságos Nagyezsda Vjalova esete, aki egy részben saját maga által teremtett és hantinak nevezett kultúrát népszerűsítve vált ismertté. Négy nagyszülője közül csak egy volt hanti, de önképzéssel mindent megtanult, amit lehetett, s kreatív módon továbbfejlesztette ismereteit. Kézműves termékei közül a papírkivágásai lettek a leghíresebbek, mely műfaj egyébként ismeretlen a hanti népművészetben. Előadásokat tartott, közösségeket szervezett, minden módon terjesztve a hantik jó hírét. Ezt már a Tomszk megyei hivatalos szervek is észrevették. 2014-ben elnyerte „Az év asszonya" címet „az északi őshonos népek kultúrájának és tradícióinak feltámasztásáért és népszerűsítéséért, és a felnövekvő nemzedékeknek a szülőföld történetének szeretetére való neveléséért" (374–375. lap). Az ő esetében is igaz azonban a mondás, hogy „egy fecske nem csinál nyarat". Tomszk megye brandje 2015 óta egy bronzkori régészeti kultúrára épül a nyilvánosság minden területén, s ebbe a emlékezetpolitikai felfogásba már nem férnek bele a hantik.

A fentiekből is nyilvánvaló, hogy a dolgozat számos új kutatási eredményt tartalmaz. Ezek egyrészt a helyi források ismeretén, másrészt olyan szakmai-elméleti felkészültségen alapulnak, amelyek nélkül lehetetlen a források kezelése és értelmezése. A tudományos eredmények között feltétlenül meg kell említeni a kitelepítések történetének pontos, adatgazdag leírását, valamint az akkulturáció folyamatának bemutatását. A dolgozat utolsó fejezete egyértelműen jelenkori kutatás, egy oroszországi megyének a 2010-es években történő brandépítési törekvéseit mutatja be.

Nagy Zoltán stílusa kiforrott, könnyen olvasható. Külön meg kell említeni az interjúk, szakirodalmi és szépirodalmi idézetek fordítását. A dolgozat egyik fő erénye a fordítások pontossága. Néhány helyen azonban vitatnám egy-egy orosz szó magyar megfelelőjét. A szerző a szovjet állampolgárok személyazonosító iratait útlevélként emlegeti (igaz, egy helyen, a 69. lapon, a 274. lábjegyzetben előfordul a „belső útlevél" kifejezés is). A mi szóhasználatunkban a *paszport* (паспорт) első jelentése valóban útlevél, de a szovjet és orosz közigazgatásban ez elsősorban belföldi használatra szánt igazolvány. A külföldi utazásra jogosító irat nevében benne van a 'külföldi' jelző (заграничный паспорт). Annyiból helyes az útlevél szó használata, hogy a Szovjetunióban évtizedekig hatalmas néptömegek, elsősorban a falusiak nem rendelkeztek paszporttal, s ennek hiányában nem is utazhattak. A helyváltoztatáshoz különleges engedélyekre volt szükségük. Csak egy 1974-ben hozott törvény rendelte el az összes szovjet állampolgár ellátását személyi igazolvánnyal. Az ún. „igazolványosító folyamat" (паспортизация) csak 1989-re ért véget[3]. A *paszport* szó többféle orosz jelentésére egy

[3] https://russian7.ru/post/pochemu-u-krestyan-v-sssr-ne-bylo-paspor/

mondattal érdemes lett volna felhívni a figyelmet. Megjegyzendő, hogy a dolgozatban az 52. lapon megjelenik a „személyi igazolvány” terminus is.

A disszertáció később megjelent nyomtatott formában is, szinte azonos tartalommal. Apró különbségeket felfedezhetünk a két változat között. A *kraj* (край) közigazgatási egység a disszertációban ’terület’ szóval van fordítva, a könyvben pedig ’határterület’. Kulemzin és Lukina közös könyvének címe (Знакомтесь: ханты) szerintem jobb fordítással szerepel a disszertációban (Ismerkedjetek meg: a hantik, 175. l.) mint a könyvben (Ismerkedjetek meg: a hantikkal, 238. l.). A disszertáció egyértelmű előnye, hogy a szövegközi ábrák, térképek és fényképek mind színesek, jó felbontásúak, így sokkal informatívabbak, mint a könyvben, melynek csak a végén van egy színes képmelléklet (467–503. lap).

Finnugor, szűkebben obi-ugor szempontból is izgalmas, gondolatébresztő munka született. A Hanti-Manysi vagy a Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet viszonyait ismerő nyelvész vagy néprajzos olvasás közben óhatatlanul is összehasonlítja, ütközteti ismereteit és tapasztalatait a disszertáció állításaival, s sok helyen új, meglepő jelenségekkel szembesül. Az egyik legszembetűnőbb különbség talán az, hogy a Hanti-Manysi és a Jamal-Nyenyec Autonóm Körzetben élő obi-ugoroknak van saját értelmiségük, írásbeliségük, anyanyelvű szépirodalmuk és sajtójuk. Mindez hiányzik Tomszk megyében. Viszont az a kép, melyet a disszerens a vaszjugani helyzetről elénk tárt, kétségtelenül sokat elárul a többi obi-ugor nép jövőjéről is.

Minden elismerésem mellett van a dolgozatban néhány apró momentum, mely vitára késztet. Az első a népnevek használatával kapcsolatos. A vaszjugani hantik különleges helyzetéből következik az, hogy a magyar tudománytörténetben megszokott népnevek, azaz az osztják (ún. külső név) és a hanti (ún. belső név) nem illeszthetők rájuk egyértelműen. Tudvalevőleg az osztják népnév jelentheti a Vaszjugan mentén élő szölkupokat is. A többi hantitól eltérően a vaszjugani hantik nem érzik dehonesztálónak az osztják népnevet, de a hanti népnevet sem érzik önelnevezésnek, hiszen ők a saját nyelvjárásukon *kanta ku*-nak ’hanti férfi’ mondják magukat (53. l.).[4]

A szerző megoldása a következő: „A továbbiakban a szavak használatából fakadó káoszt megpróbálom azzal elkerülni, hogy minden szónak, minden szó minden írásmódjának külön jelentést tulajdonítok. Az *orosz*, *osztják* és *hanti* szavakat, amennyiben ettől kezdve idézőjel nélkül írom, akkor tudományos és statisztikai értelemben használom. […] A *vaszjugáni hanti* fogalmat is minden esetben idézőjel nélkül, annak néprajzi csoportot kifejező értelmében használom, igazodva a néprajzi szakirodalom szóhasználatához. [bekezdés] Amennyiben a szavakat a helyi (Tomszk megyei, Kargaszoki járási) szóhasználat értelmében, a helyi kategorizációnak megfelelően használom, akkor viszont időzőjelben írom őket” (53. lap).

Az idézőjeles használat tehát az oroszországi terminológiai ellentmondásokat igyekszik tükrözni. Az olvasónak így minden esetben, amikor idézőjeles népnévvel találkozik, nézőpontot kell váltania. Ez megnehezíti az olvasást. A „hanti” használatára a következő magyarázatot adja a szerző: „Ahogy eddig láttuk, a helyi orosz szóhasználatban az »osztják« mindenekelőtt életmód kategória, míg a »hanti« ezzel szemben inkább etnikumot jelentő fogalom. A kettő ilyesféle szétválasztása azonban egyáltalán nem egyértelmű dolog. Az »osztják« terminus kizárólag köznyelvi használatban él, politikai diskurzusokban nem jelenik meg sem a társadalmi, sem a kulturális kérdésekkel kapcsolatban. A »hanti« – és mellette a »szölkup« – azonban etnikus kategória mind az összoroszországi statisztikákban, mind a törvénykezési szóhasználatban” (263. lap).

Véleményem szerint – bár elismerem, hogy ez ízlésbeli kérdés is lehet – nem kellett volna terhelni a szöveget a sok idézőjellel. Elég lett volna tisztázni a népnevekkel kapcsolatos

[4] Ugyanezzel a dilemmával találkoztam én is a szurguti területen. Házigazdám, akinek a nyelvjárásában szintén nem ment végbe a k > χ hangváltozás, mondta egyszer: „mi csak oroszul vagyunk hantik, egyébként meg úgy emlegetjük egymást, hogy a Tromagan népe, a Jugan népe és így tovább”. A *qǎntəɣ qo* (e. kantekko) szószerkezetet ők egyszerűen ’ember’ jelentésben használják.

kérdéseket az oroszországi használatban (a magyarok számára nem kérdés az osztják vagy hanti népnév különbsége), és talán elég lett volna csak a fejezetcímekben használni az „osztják” és „hanti” írásmódot, utalva az oroszországi nézőpontra. A dolgozatot olvasva már-már úgy tűnik, hogy a hantik nem azonosak magukkal. Minden más nemzetiségnek kijár az idézőjel nélküli népnév, csak nekik nem. Amikor például a Tomszk megyei nemzetiségi fesztiválokról van szó, így fogalmaz a szerző: „Ezt az átetnicizálási törekvést megkönnyíti, hogyha a helyben élő őslakos kisebbségek, vagyis a »hantik«, a szölkupok, a ketek, az evenkik és a csulimiak között elmossák a különbségeket, és egységesen, afféle általános őslakos kisebbségként jelenítik meg őket” (294. lap). Mennyivel inkább önazonosak a szölkupok, a ketek, az evenkik és a csulimiak, mint a hantik? Miért csak az ő nevüket kell idézőjelek közé zárni?

A Nagyezsda Vjalova képviselte irányvonal sokkal inkább sorolható a „hanti” kategóriába, hiszen ő származása szerint nem vaszjugani hanti, nyelve mesterséges, s művészete sem a hanti népművészet egyenes folytatója. A vele kapcsolatos fejezetben viszont az őshonos hantik kapják az idézőjelet: [Vjalova] „eleinte csak egyes szavakat illesztett be az orosz szövegbe, ma azonban már egyértelműen kétnyelvűek az előadásai. A nyelvhasználat önmagában is meglepő, hiszen ma a Vaszjugán mellett már csak egy-két idős »hanti« él (vagy csak nem értesültem a halálukról), aki a kommunikációs szinten beszéli a »hanti« nyelvet” (284. lap)[5]. Markel Kondratyevics Mogutajev, az egyik utolsó, anyanyelvét beszélő hanti, aki hanti–orosz szótárat is összeállított, „hanti” férfiként szerepel a dolgozatban (284. lap).

Nagy Zoltán disszertációja 352 sűrűn gépelt oldal terjedelmű, ebből csak a bibliográfia 32 oldalt foglal el. A dolgozatban feldolgozott hatalmas mennyiségű, sok új információt tartalmazó anyag – mely anyag szinte kivétel nélkül a disszerens saját gyűjtése – lenyűgözi az olvasót. Hasonlóképpen meggyőző az a széleskörű elméleti tájékozottság, melyre a szerző biztonságosan tudott építeni a feldolgozás során. Viszont a doktori eljárás része a vélemények ütköztetése. A bírálónak tehát a dolgozat érdemeinek hangoztatása mellett az is feladata, hogy vitára késztető kijelentéseket tegyen. Előrebocsátom, hogy ezek a kritikus megjegyzéseim semmiképpen nem érintik magát a kutatást és annak eredményeit.

A finnugor néprajz öröksége című alfejezetben (14–19. lap) a szerző megemlíti azt az örökzöld problémát, hogy nem pontos a „finnugor/uráli népek” kifejezés. Helyette a „finnugor/uráli nyelvű népek” kifejezést javasolja. Sajnos, ez sem pontos, mivel nem létezik sem finnugor, sem uráli nyelv. A helyes terminus a „finnugor/uráli nyelvcsaládba tartozó nyelvet beszélő nép” lenne. E bonyolult, dupla jelzős szerkezet helyett használjuk a fenti kifejezést, s feltételezzük, hogy ma már mindenki tudja, hogy a nyelvrokonság nem jelenti népek rokonságát is.

Végezetül a 352 oldalas dolgozat két lapján, a 31–32. oldalon leírt állításokat szeretném finomítani, árnyalni. A rövidre szabott tudománytörténeti kitekintés sajnos szükségszerűen tartalmaz néhány egyoldalú, sommás minősítést, negatív értékelést. A szerző egyes 19. századi gyűjtők (jelesül Reguly Antal, Munkácsi Bernát és Pápai Károly) munkásságát pozitívan értékeli abból a szempontból, ahogyan az obi-ugorokhoz viszonyultak. Ezután így folytatja: „Azonban Jankó János és Pápay József viszonyulása ettől élesen eltért. […] A hantikat és manysikat nem tekintették magukkal egyenrangúnak, életmódjuk vélt primitívsége fárasztotta, alkalmanként elborzasztotta őket, leereszkedően, a helyiek érdekeire nem tekintve gyűjtötték össze kulturális és nyelvészeti anyagukat” (31. lap). Állítása bizonyítékául egy-egy rövid idézetet hoz fel a szerző. Például azt a levélrészletet, melyben arról ír Jankó, hogy bizonyos néprajzi tárgyat az osztjákok leitatásával tudott megszerezni. Ezzel szemben, ha elolvassuk Jankó János úti naplóját, sokkal árnyaltabb képet kapunk róla. Rövid két és fél hónap alatt elképesztően hatalmas teljesítményre volt képes. Végighajózott a Demjanka, az Irtis, a Szalüm

[5] Szinte szó szerint ugyanez az állítás máshol idézőjelek nélkül szerepel: „Az 1990-es évek végén ez a helyzet még valamivel kedvezőbb volt, manapság azonban – mint utaltam rá – személyes megítélésem, tapasztalataim szerint szabadon, kommunikációs szinten már senki nem beszéli a megyében hanti nyelvet” (40. lap).

folyókon, az Obon Szurgutig, majd a Nagy Jugánon majdnem annak forrásvidékéig. Összesen mintegy 3000 km-t tett meg, felmérte az összes település összes lakóját, demográfiai és embertani adatokat gyűjtött, tárgyakat vásárolt (megvásárolta őket!) és fényképeket készített, mindezt a Magyar Nemzeti Múzeum számára.[6]

A napló tanúsága szerint Jankó bizalmas, jó viszonyt alakított ki a helyi lakosokkal.[7] Amikor elindult hazafelé, az őszinte szeretet és megbecsülés hangján írt az osztjákokról.[8] Bár tervezte, sajnos korai halála megakadályozta abban, hogy visszatérjen Szibériába (1902-ben, 34 éves korában hunyt el). Hasonlóképpen, arra sem volt ideje, hogy feljegyzéseit, gazdag néprajzi, demográfiai, szótári gyűjtését tudományos formában megjelentesse.

Kétségtelen, hogy ez a teljesítmény határozottságot és céltudatosságot követelt. A határozottság és a gyors cselekvés valószínűleg Jankó természetéhez tartozott, másként nem is lett volna képes mindarra, amit rövid életében megvalósított. Finn kollégája, Kustaa Fredrik Karjalainen megérkezvén a Demjanszkojéba, még körül sem nézett, Jankó már szerzett is neki egy adatközlőt „egy élénk és okosnak tűnő osztjákot".[9] Ő volt Prokopij Narigin, akitől Karjalainen a felső-demjankai nyelvi és folklór anyagot gyűjtötte.

Nagy Zoltán sajnos nem kíméli Pápay Józsefet sem. Egyetlen publikációjára hivatkozik, úti beszámolójára, mely a Földrajzi Közlemények 1906. évi számában jelent meg.[10] A disszertáció 31. lapján ezt a mondatot idézi tőle: „*E dalok tartalma szinte a balgaságig gyermekes, a versmérték is egészen szabálytalan. Nincs kialakulva, mert az énekes kétszer el sem tudná mondani*" (128. számú lábjegyzet).

Hogy jobban értsük, miről írt Pápay, érdemes elolvasni az egész bekezdést. A fiatal kutató akkor hallja az éneket, amikor észak felé hajózik. Útitársai a maguk szórakoztatására kezdenek dudorászni. „Az egyik nemsokára elkezd dúdolgatni, a melódiája egyre hangosabb lesz, végre már szinte merész tónusba csap át, de hirtelen az ének megszakad és elhallgat egy pillanatra, mintha csak fuldokolna, aztán újra kezdi halkan s így folytatja tovább. E dalok tartalma szinte a balgaságig gyermekes, a versmérték is egészen szabálytalan. Nincs is kialakulva, mert az énekes kétszer el sem tudná mondani. Ilyen dalokat folyton csinálnak még

---

[6] „Ezen az összesen 2800 v. = 2985 km úton találtam mintegy 75 jurtát kb. 2 ½ ezer lakossal s mindegyikben részletes néprajzi felvételt csináltam; megállapítottam minden jurta lélek számát, összeírtam a családokat, kiválasztva a gyökereseket, feljegyezve a bevándorlottakról, hogy honnan és mikor telepedtek be, a kihalás arányai és okait, az eloroszodás módját és okait, az anthropológiai megismerés czéljából 60 emberen 47, további 85 emberen 4, összesen 3080 méretet eszközöltem, demográfiai viszonyaik kutatása czéljából 125 családfővel egyenkint 17 kérdőpontot töltöttem ki, összeírtam az osztják ház leltárát, megfigyeltem a halászatot és részben a vadászatot, feljegyeztem a szokásaikat, ahol kinyomozhattam: ősvallásuk maradékait és mindent, amit életükről megtudhatta, példákat gyűjtöttem az osztják háztartásról, kiadásai és bevételeiről, gyűjtöttem 300 néprajzi tárgyat, 30 koponyát, 2 teljes csontvázat, készítettem 150 fényképet s az egész út minden napjáról pontos naplót vezettem." (Jankó János: Utazás Osztjákföldre 1898. Bevezetővel ellátta, szövegét gondozta: ifj. Kodolányi János. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2000. 223.)

[7] „Az osztjákok és közöttem egészen bizalmas viszony fejlett ki s mikor értésükre adtam, hogy no már most indulunk, az egész falu asszonya-férfija, apraja-nagyja kisereglett a partra, egyenkint odajöttek hozzánk kalap levéve, tisztességtudóan kezük nyújtják s míg Nakarjakov orosz csinovniki gőggel csak ujjai hegyét nyújtá oda, én mindegyiket melegen megráztam és megszorítottam" (uo. 167. lap).

[8] „Mikor Szurgutban elhagytam csolnakomat s a gőzhajóra léptem, úgy éreztem, mintha egy gyönyörű álomból ébredtem volna fel s mikor eltűnt a láthatáron az utolsó ismert sziget is, alig egy óra múlva, könnyek tolúltak a szemembe s feledve minden fáradalmat, lelkem visszasírt kicsiny csolnakomra, bevágytam a vadonba az én hű, becsületes, tisztességtudó, naív, gyermekes osztjákjaim közé, ahol minden nap újat hozott elém, ahol kizárólag a tudománynak élhettem, ahol soha egy kemény szóra nem volt szükségem, ahonnan egyetlen rossz emlékem sincs s a hol házasságomon kívül életem legboldogabb szakaszát töltöttem" (uo. 226. lap).

[9] Részlet menyasszonyához írt leveléből (Karjalainen, K. F. 1921: Siperian matkoilta. Sata kirjettä morsiamelle. WSOY, Porvoo. 37. l.

[10] Pápay József 1906: Az osztjákok földjén. Földrajzi Közlemények 34 (3) 77–96; (5): 172–185.

a legképtelenebb dolgokról is. Nem lehetetlen, hogy osztjákom is »a meszszíről jött emberről« elmélkedett, aki oly nagy érdeklődéssel hallgatja énekét."[11]

Véleményem szerint semmi lenézés nincs Pápay megállapításában. Tény, hogy a hanti egyéni ének furcsa az európai fülnek, az is tény, hogy néhány szóból és még több töltőelemből áll, és az énekes konkrét helyzetekre reagálva vagy a saját maga szórakoztatására rögtönzi őket. Az is tény, hogy mivel improvizáció, nem lehet változatlanul megismételni őket. És az is tény, hogy Pápay, mint írja, „nagy érdeklődéssel" hallgatta ezt az éneket.

Ha azonban tovább olvassuk Pápay József beszámolóját a Földrajzi Közleményekben, meggyőződhetünk róla, hogy becsülte, tisztelte azokat az északi hantikat és manysikat, akikkel találkozott. Sokukkal őszinte baráti kapcsolatba került. Nem véletlenül emlegeti őket a becenevükön: Szelimov Mikolka, Mikiskin Vaszka, Kirikori (Grigorij) Torikoptin (máshol „az én Gergelyem"). Rénszánon, rénbundában, téli szállásukon kereste fel az északi hantikat, otthonosan érezte magát a kunyhóikban.[12] Közben pedig a segítségükkel megfejtette Reguly Antal feljegyzéseit, és több kötetre való további nyelvi és folklór anyagot gyűjtött tőlük. A folklór szövegek diktálása (Pápaynál „mondatoltatás") kemény, fárasztó szellemi munka, s ebben is helyt álltak Pápay hanti munkatársai.

A Pápayra való utalás után átmenet nélkül már egy száz évvel későbbi jelenséggel foglalkozik a disszerens: „Később a nyelvrokonság ténye egyre inkább átpolitizálódott. Kimondott-kimondatlan elvárássá vált a kutatott népek érdekvédelme, érdekképviselete. A közéleti szerepet vállaló kutatók át-átcsúsztak a politika területére, és – elsősorban a Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezetén keresztül – helyenként segíteni, máskor meghatározni próbálták a finnugor nyelvű népek kisebbségpolitikai szerepvállalását, feladatait" (31. lap). Ennek a gondolatmenetnek szinte minden állításával vitatkozni lehet. Azokat, akik – velem együtt – akár a Finnugor Világkongresszus, akár a Reguly Társaság vagy más civil szervezetek tevékenységében részt vesznek, az mozgatja, hogy „a tudás kötelez", sőt „elkötelez". Azaz, mivel mi tudunk legtöbbet a nyelvrokon népekről, nekünk kell ebben a munkában is részt vennünk. Ezek a tevékenységek azonban nem gátolnak bennünket a kutatásban, a kapcsolatok révén inkább segítenek.

Hasonlóképpen méltatlannak érzem a következő néhány mondatot Schmidt Éváról: „… célkitűzése bevallottan nem tudományos, nem elemző volt, hanem a kultúra megmentését, archiválását, továbbörökítését tűzte ki céljául, és így alapította meg a HMAO területén az obi-ugor nyelvű népek méltán híres, egyedülálló folklórarchívum hálózatát" (32. lap). Schmidt Éva valóban megmentette a hanti kultúrát azáltal, hogy megszervezte és tudományos alapokra helyezte a gyűjtést és kiadást a HMAO területén, de emellett tudományos, elemző tevékenysége is vitathatatlan, gondoljunk csak a hanti verselés vagy a medvekultusz kutatására.

A fenti megjegyzésektől függetlenül Nagy Zoltán disszertációját egyértelműen alkalmasnak tartom arra, hogy nyilvános vitára bocsáttassék, és a bizottság döntése alapján elnyerje „az MTA doktora" címet.

Budapest, 2023. január 23-án

Csepregi Márta

---

[11] uo. 85–86.

[12] „Az osztjákok kezdetben bizalmatlanul fogadtak, de lassanként megbarátkoztak velem. Ily módon eredményesen munkálkodhattam. Azokban a kis osztják kunyhókban, amelyeket oly rémséges színben rajzoltak le előttem obdorszki ismerőseim, egészen jól éreztem magamat. Nem bántott a kényelem hiánya, osztják módra éltem közöttük. Reggeltől estig dolgoztam, csak annyi ideig pihentem, amíg szerény ebédemet elkészíthettem" (uo. 92. lap). „Sohasem felejthettem el azokat a hosszú téli estéket, amikor alvást színlelve feszült figyelemmel hallgattam beszédjüket, meséjüket" (176. lap).